

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

**ЄВРЕЙСЬКА ГРОМАДА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
У 1920-1930-Х РОКАХ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка II курсу 242М групи

Спеціальності 032 Історія та археологія

Освітньо-професійної програми :

Історія та археологія

«032 Історія та археологія»

Дем'янова Юлія Сергіївна

Керівник д.і.н., професор Водотика С.Г.

Рецензентка к.і.н., доцентка Коновалова Г.В.

Херсон 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЄВРЕЙСЬКА ЕТНІЧНА ГРОМАДА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	5
РОЗДІЛ 2. ЄВРЕЙСЬКА ЕТНІЧНА ГРОМАДА В УКРАЇНІ 1920-1930-х РОКІВ.....	23
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ОСВІТИ ТА НАУКИ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	32
ВИСНОВКИ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	47
ДОДАТОК А	
ДОДАТОК Б	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Єврейська етнічна меншина значно впливала на історичний розвиток південної України, як її складник вже майже дві тисячі років. Представники єврейської громади посідають важливе місце в історії Півдня України. Дослідження історії та ходу поступу інститутів життя єврейського населення має свої специфічні властивості, які показують важливі проблеми історії українського регіону.

Дослідження піднесення єврейської меншини на території південної України є особливо актуальним для історичної самосвідомості єврейського народу. Крім того, важливим є розкриття питань міжнаціональних взаємин і культурної взаємодії євреїв та інших народів.

Таким чином, дослідження, зумовлено висвітленням проблем у політичному, соціально-економічному та культурному житті єврейського населення південної України у 20-30-х роках ХХ століття.

Об'єкт роботи представлений етнічною історією України.

Предметом дослідження є історія єврейської громади України у 1920 - 1930-х роках.

Метою роботи виступає комплексне визначення основних тенденцій поступу єврейської громади на Україні:

- визначити стан походження проблеми;
- охарактеризувати джерельну базу;
- дослідити передумови виникнення єврейської громади в Україні.

Для досягнення визначеної мети нам необхідно було вирішити наступні **завдання**:

1) дослідити історію передумов виникнення єврейських осередків на Україні;

2) охарактеризувати економічний та політичний розвиток єврейського населення у 20-30-х роках ХХ ст.;

3) провести аналіз розвитку освіти та культури єврейського населення Півдня України.

Територіальні межі співпадають з кордонами території України станом на 1.01. 1939 року. Основна увага була спрямована на південий підрегіон України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області). Цей підрегіон відзначається перебуванням більшості районів зазначених областей у межах однієї Херсонської губернії, пізніше – у межах Миколаївської (до 1922 р.), Одеської губерній (до 1925 р.), згодом – однойменних округів, а з 1932 по 1937 рр., охопивши Одеську область.

Хронологічні межі охоплюють період, що починається з 1920-х років до 1930-х років. Нижньою межею дослідження визначено 1920-ті рр., саме в цей час заклалися засади нової радянської політичної системи та пройшла інтеграція єврейської етнічної громади до неї. Верхньою межею роботи визначено згортання компартійними органами політики коренізації, знищення єврейських громадських об'єднань та репресії, що проходили проти активних учасників єврейського громадського руху у 1930-х рр.».

Методологічні засади роботи об'єднують принципи історизму, системності та об'єктивності.

Для виконання завдань дослідження нами були використані такі **методи**: загальнонаукові (описовий, структурно-системний, типологізація, класифікація), конкретно-наукові (порівняльний, хронологічний, проблемно-тематичний, історичний).

Джерельною базою дослідження виступають архівні матеріали, періодичні видання і документи. Використано архівні матеріали, що стосуються єврейської громади на Півдні України, динаміки її осілості, розвитку соціально-економічного і політичного, а також громадської

ініціативи. Документи також дають можливість побачити компартійну лінію, що стосується національних меншин, особливо до єврейського населення. Крім того, вони ілюструють процес розвитку культури, демонструють піднесення культурно-освітньої справи єврейського народу. За допомогою періодичних видань можливо прослідкувати стан розвитку освіти, а також проаналізувати ліквідацію владою СРСР культурно-освітніх закладів єврейського населення.

Практична цінність роботи полягає у тому, що наше дослідження сприяє поглибленню теоретико-методичних засад дослідження з питань особливостей державно-владного впливу на єврейський рух на початку ХХ століття. Результати дослідження дають можливість подальшого використання матеріалів студентами під час роботи над заняттями, викладачами як опорного матеріалу для своїх доповідей, конференцій, виступів, проведення власних занять та позакласних заходів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. За темою дослідження написана стаття, яка була використана у навчальному процесі в школі.

Структура дипломної роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел – 47 найменувань, загальна кількість сторінок – 53 .

РОЗДІЛ 1

ЄВРЕЙСЬКА ЕТНІЧНА ГРОМАДА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В історичній долі євреї Півдня України у 20-30-ті рр. ХХ ст. займають особливе місце. У короткі історичні межі здійснено непересічні, всеохоплюючі зміни в усіх сферах існування єврейської громади, що невідомо змінили їх політичний й економічний аспект.

Російська імперська, а пізніше і радянська наука, яка вивчала діяльність єврейського населення, не дала підстав для умовної періодизації історіографічного дискурсу, хоча не залишила жодної індивідуальних та колективних монографій, хоча і займалась дослідженням окремих єврейських громадських об'єднань. Процес історіографічного розуміння питань поступу єврейської громадської ініціативи України у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст., відкрився в кінці ХІХ – на початку ХХ століття з фронтальних досліджень, що були присвячені історії єврейського населення Російської імперії. Проте роботи, які присвячувались історії єврейської громади України, що опубліковалися ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., а саме публікації імперської доби, на нашу думку, потрібно віднести до документальних робіт [17, с. 411]. Доценко Віктор Олегович вважає, що «...вони здебільшого ставлять оглядово-звітні матеріали і не являються науковими дослідженнями. Тільки деякі праці носять науковий характер, зокрема, дослідження відомого історика І.В. Галанта, що присвячувалися історії єврейської філантропії в південноукраїнських губерніях. Інакші визначні публікації – наприклад, брошури Гершон-Баданеса, І.П. Кельберіна, В.Я. Менделина, С.Я. Яновського – являють прикладний характер і присвячувалися вирішенню деяких локальних проблем із життя минулої єврейської громади».

Іншою різновидністю дореволюційних видань, що стосуються історії єврейського народу та його громадських установ, виявилися антисемітські і проімперські друкування. До таких досліджень можна зарахувати публікацію А. Ельце «Єврейське питання і націоналізація кредиту» [31, с. 164]. За словами Доценка: «...автор показує вкрай негативне відношення до єврейських ощадно-позичкових кас, як конкурента російських кредитних спілок, потребуючи від Державного банку їх ліквідації. У брошурі наголошувалося на антиросійській діяльності єврейської кооперації, яка, на думку автора, спрямовувалась на економічне загарбання російського народу».

Доценко зауважує, що «...найперші роботи, які стосувалися єврейських погромів та участі громадськості у подоланні наслідків з'явилися у 1920-1930-х рр. Їх автори приймали участь у зборі матеріалів та створенні погромних архівів, а також у роботі Євгромадкому». Доценко говорить, що «...ряд книг побачили світ за межами Радянського Союзу після вимушеної еміграції їх авторів на початку 1920-х рр. Роботам радянських істориків 1920-х рр. – І. Сосики, А. Марголіса, Х. Александрова, А. Юдицького та ін. властивим був однобічний розгляд, що спрямований на соціально-класову інтерпретацію історичного ходу подій, деяка обмеженість у вжитку джерельної бази. Проблема зародження і розквіту єврейського кооперативного руху в 1920-х роках проявлялась у працях В. Клеймана, Р. Марковича, З. Наумова»[21, 41 с.]. Однією з перших виданих праць загального характеру, що були присвячені вивченню єврейського кооперативного руху, стала колекція статей під редакцією Л. Зака [41, с. 66].

Протягом 1920-30-х рр. побачили світ публікації, що присвячувалися антирелігійній діяльності компартії та громадським організаціям, робота яких спрямовувалася проти юдейських громад на

території України. У дусі антирелігійної популяризації виготовлені дослідження М. Шейнмана, М. Шахновича, М. Фрумкіної. Взагалі для досліджень 1920-30-х рр. характерною рисою є їхня соціально-економічний напрямок, який відповідає програмним основам компартійного керівництва з виконання соціалістичного будівництва в промисловості та сільському господарстві. Наслідком зазначеного історіографічного відрізка була дисертаційна робота Л. Зінгера [11, с. 70]. Як і більшості видань того часу, їй були притаманні: звеличення національної політики Сталіна та тогочасного керівництва партій, ідеологічно зумовлене вибіркоче застосування статистичного матеріалу.

Дослідник В. К. Гура у своїй роботі «Сіонізм проти соціалізму і національно-визвольного руху» звертає увагу на історію сіоністського руху в 1917-20-х роках. [9, с. 255]. Автор використовує радянські ідеологічні штампи, визначає визначальні сіоністські партії та громадські організації, які фігурували на території радянських республік. Часткові сюжети роботи присвячувалися функціонуванню сіоністських молодіжних громадських об'єднань.

На думку Доценка «...сучасна українська та російська історіографія історії єврейського громадського руху 1860-х рр. – 1930-х рр. почала виникати одразу після розпаду Радянського Союзу. Їй були притаманні такі риси: методологічний плюралізм, деідеологізація, використання розсекречених документів та матеріалів колишніх компартійних та карально-репресивних органів влади, розмаїття проблемно-теоретичних напрямків» [19, 41с.]. Доценко В.О. зазначає, що «...Ю.В. Котляр виокремлював основні причини, які призвели до появи єврейських повстанських загонів та до створення загонів самооборони. Окремі сюжети його спільної із Міроною І.С. монографії присвячувалися участі єврейських закордонних благодійних організацій у програмах допомоги постраждалим від голоду 1921-1923 роках».[19, 41с.] Ю.В.

Котляр наголошував, що єврейські благодійні товариства давали підтримку не лише носіям свого етносу, але й інакшим національним меншинам, що постраждали від голоду. Автор підводить велику кількість архівних документально-статистичних матеріалів. Є у його творах і відомості, присвячені єврейській сільськогосподарській кооперації та діяльності ТЗЕТу [15, с. 90].

Доценко говорив, що «...розшукуванням нових методологічних підходів до вивчення історії єврейського населення в Україні можна вважати дослідження О. Філановського, Л.Д. Якубової, А.В. Гедьо, Т.М. Шершуна, Ю.Р. Остроушко, В.В. Щукіна, О. Безарова[19, 41 с.]. До робіт, у яких функцію єврейських громадських об'єднань висвітлює у контексті загальноісторичних ходів піднесення українського єврейства, варто зарахувати монографії Ф.Я. Ступака, В. Гончарова, В.О. Яшина, О.В. Козерода, В.С. Орлянського.

Проблемами історії єврейства України займались В.М. Даниленко, Ю.І. Шаповал [46, с. 85].

Вирішальними публікаціями щодо історії південноукраїнських євреїв є також і видання працівників установ, що обслуговували національні меншини (Центральний комітет національних меншин та Окружні бюро національних меншин). В них розглядалися питання реалізації політики коренізації в Україні [6, с. 119]. У 1920-ті рр. проявлялась відносна теоретико-методологічна строкатість історичних опрацьовувань, просліджувалась активна розбудова дисциплінарних історичних і краєзнавчих студій, що знайшло прояв у створенні науково-дослідних інституцій і структур, таких як: Інститут єврейської культури, створений у 1929 р. [9, с. 314] Проте, очікуваного розбурханого розвитку історичних опрацьовувань у даному напрямку не сталося. Література 1920-х рр. містила значний фактичний матеріал,

який у загальних рисах показав стан національних меншин на території України.

Найчисленнішу групу спеціальних досліджень з проблематики становлять статті, брошури, книги, дисертації, присвячені висвітленню історії однієї з найчисленніших етнічних груп Півдня України 1920-30-х рр. Саме єврейській національній меншині присвячені дослідження О. Наймана, Я. Хонігсмана, В. Кабузана і В. Наулка, В. Орлянського [16, с. 168]. Спираючись на історичні праці, науковці довели, що трагічна доля єврейської меншини спричинена ідеологізацією суспільства, встановленням тоталітарної системи у 1930-х роках.

Історію єврейської національної меншини Півдня України 20-30-х рр. ХХ ст. висвітили численною монографічною та публіцистичною літературою У той же час було відсутнім комплексне дослідження, у якому було б розглянуто низку важливих проблем з історії єврейського населення Півдня України за тоталітарної доби (політико-правове й економічне становище, здійснення державних репресій відносно євреїв Півдня УСРР). Ця проблема змогла бути дослідженою лише фрагментарно.

За часів громадянської війни в Україні 1917–1921 рр. єврейське населення було представлене в усіх політичних таборах, які намагалися вибороти владу в Україні: чимало єврейських громадян і видатних політичних діячів виявляли прагнення до близького співробітництва з українською владою (у складі Директорії Української Народної Республіки, також активно діяло Міністерство єврейських справ), одночасно частина зрусифікованої єврейської інтелігенції потакала білому руху, євреї-анархісти фігурували поміж ідеологів махновського руху: В.Волін (Ейхенбаум), П.Аршинов, М.Черняк, (Льова Задов), А.Буданов та інші[1, с.138]. Помітною була відносна частка євреїв в органах радикальної влади та верхівці РКП(б). Так, у

національному складі найвищої партії еліти РКП(б) 1917–1919 років частка єврейського населення була другою після росіян (44,4 % та 27,8% відповідно). Найвідомішими в країні стали імена таких вождів революції, як Я.Свердлов, Л.Троцький, М.Урицький, Г.Зінов'єв та ін.[14, 672 с.].

В той час громадянська війна повернулася жахливою трагедією для єврейської громади України. Приналежність частини євреїв до того чи іншого ворогуючого табору, проголошення єврейської громадами нейтралітету не врятували євреїв від погромів. За приблизними даними, протягом 1917-х – початку 1921-х років в 524 населених пунктах України різними військовими групами було вчинено 1236 погромів, внаслідок яких загинуло від 30 до 60 тис. осіб [14, 672 с.]. Це також спричинило масове біженство серед євреїв. У деяких містах погромники намагалися протистояти, стихійно створюючи при цьому загони єврейської самооборони. Представники єврейської громади в урядах УНР, РСФРР та УСРР ініціювали благодійну допомогу постраждалим від погромів. Вагому роль у цьому відіграли Всеукраїнські єврейські громадські комітети допомоги євреям, що постраждали від погромів (Всеукреєвгромадком), а згодом – Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітетт (Джойнт) [14, 672 с.].

Євреї у міжвоєнній УСРР– УРСР. Дії більшовиків були спрямовані на знищення з свідомості людей релігії, зокрема іудаїзму, діяв "червоний терор" проти "буржуїв", у т. ч. і дрібних власників, серед яких було багато євреїв, запровадження "воєнного комунізму", знищення багатопартійності. Все це не лише не сприяли нормалізації життя єврейських громад, а й навпаки – руйнували його. Багато євреїв вирішило якомога швидше покинути підпорядковану більшовикам територію. Впродовж 1920–21 з УСРР за кордон мігрувало близько 200 тис. євреїв. Кількість біженців могла би бути ще більшою, якби за

ініціативи Головного бюро євсекцій при ЦК РКП(б) радянський уряд не вжив заходів для гальмування еміграційного потоку [14, 672 с.].

У роки голоду 1921–1923 років у УСРР євреї землеробських колоній та дрібних міст України так само постраждали, як і представники інших національних меншин. Велику допомогу голодуючим євреям, а також не євреям надав Джойнт.

За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 1926 р. на теренах УСРР мешкало більше 1,5 млн євреїв (1 574 391 осіб), це становило близько 5,4 % загальної кількості населення республіки. Більше половини населення (74,4 %) проживала в містах, менше (22,6 %) – у селах [14, 672 с.]. За умов нової економічної політики відбулося певне оздоровлення економічного життя єврейських громад. В містечках розрослося кустарне виробництво. Від 1922-го по 1934-й більше ніж у 3,5 раза виросла частка євреїв-хліборобів, що призвело до реалізації державної програми аграризації єврейського населення. Для створення єврейських колоній протягом 1925–1926-х рр., було виділено близько 109 тис. десятин землі в південні регіони України й 58,4 тис. десятин на територію Криму. Протягом 1920-х рр. [14, 672с.]. Створили 162 нові колонії в Мелітопольській, Одеській, Маріупольській, Херсонській, Криворізькій округі. Керівництво по переселенням євреїв здійснював Комітет із землевпорядкування єврейських трудящих. Економічну допомогу здійснювали Агро-Джойнт, Єврейське колонізаційне товариство, Товариство землевпорядкування єврейських трудящих та інші організації. 28 березня 1928 року Президія ЦВК СРСР ухвалила рішення про виділення для заселення євреями районів річок Біджан та Біра. Протягом 1928–1933-х рр., з України та Білорусії до Біробіджану пересилолося понад 20 тисяч єврейських сімей, але більша половина з них пізніше повернулися на місця колишнього проживання [14, 672с.]

Проголошення XII з'їздом РКП(б) (17–25 квітня 1923) курсу на коренізацію започаткувало проведення в радянському Союзі національну реформу, котра передбачала залучення представників тутешньої національності до органів державного управління, створення мережі закладів освіти, науки та культури, газет, журналів, розвитку книговидавничої справи мовами національних меншин тощо. В УСРР коренізація набула форми політики українізації .

Поряд із цим належні заходи проходили й серед національних меншин України, в тому числі і євреїв. Пристосування державного апарату до обслуговування єврейського населення насамперед бачили шляхом утворення в компартійних і радикальних органах республіки національно структурних підрозділів. З початком 1920-х рр. офіційна робота серед євреїв України розташовувалася в Головному бюро єврейських секцій ЦК КП(б)У та відповідних бюро єврейських секцій губернських комітетів КП(б)У. [21] Існувало ще й Центральне єврейське бюро при Наркомосі УСРР, єврейське бюро або ж інспекції при губернських, містечкових або повітових відділах народної освіти. У квітні 1924 року розпочата діяльність Центральної комісії в справах національних меншин при ВУЦВК (ЦКНМ), у штаті якої передбачалося створення єврейської секції. Трохи згодом підрозділи ЦКНМ при ВУЦВК утворилися при окружних та районних виконкомах [14, 672с.]. В свою чергу при містечкових радах (переважно у земельних, фінансових відділах та ін.) діяльність проводили єврейські "національні столи". Функціонували єврейські суди, єврейські підрайони міліції. В контексті адміністративно-територіальної реформи тривало створення національних сільських, містечкових рад. У 1925 році в УСРР налічувалося 19 єврейських сільських рад і стільки ж містечкових рад, у 1929 – відповідно 92 сільські ради і 66 – містечкових. У 1927 на Херсонщині створили Калініндорфський єврейський національний

район, у 1929 на Запоріжжі заснували Новозлатопольський, а 1930 – Сталіндорфський єврейський національний район. До 1931 р. національне районування, проведене в УСРР охопило 250 тис. євреїв – 14,2 % від їх загальної кількості. У Кримській Автономній Соціалістичній Радянській Республіці (РСФРР) сформували два єврейські національні райони – Фрайдорфський (1931) і Лариндорфський (1935). Створення єврейських національних підрозділів у державних органах УСРР і Криму сприяло поліпшенню задоволення культурних і господарських потреб єврейської громади [14, 672с.]. Проте ці державні структури так і не стали повноцінними представницькими органами широких мас єврейської громади, оскільки формувалися за умов диктатури правлячої комуністичної партії, а отже виступали провідниками саме її інтересів.

Важливим знаряддям "комунізації" українського єврейства в добу коренізації продовжували бути єврейські секції. Під їх постійним прицілом перебували релігійно-культурні установи, які століттями регулювали духовне та соціальне життя єврейства. Велика увага приділялася також витісненню з широкого вжитку мови іврит як "реакційно-клерикальної мови". Насадження нових комуністичних цінностей сприяла нова єврейська освіта, установи якої перебували у віданні Наркомосу УСРР.[14, 672с.] У 1928-1929 навчальному році у 475-ти єврейських школах УСРР навчалось близько 70,5 тис. дітей, у 39 школах змішаного типу – 11,5 тис. У 1931 році в УСРР діяло 3 педагогічних, 5 сільськогосподарських, 20 індустріальних єврейських технікумів. Абсолютна більшість єврейських трудових шкіл проіснувала в місцях більш компактного проживання єврейського населення [14, 672с.]. Там, де єврейські сім'ї мешкали некомпактно, національні школи взагалі не створювалися, або ж існували в незначній кількості, що значно сприяло мовній асиміляції єврейства. Разом із тим, у середині

1920-х рр. 38 тис. єврейських дітей УСРР взагалі не відвідували державні школи, надаючи перевагу навчанню в підпільних хедерах.

В умовах коренізації певних успіхів досягла видавнича сфера.

Сповненим ідейного протиборства було і єврейське наукове життя. Хоч і діяльність Гебраїстичної історико-археографічної комісії при ВУАН мала великі здобутки, проте ставлення Головного бюро єврейських секцій ЦК КП(б)У до комісії було негативним [23].

Протягом 1920-х рр. продовжувалося становлення молодих пролетарських поетів і письменників, сповнених рішучої готовності "служити пером" більшовикам (І.Кіпніс, І.Фефер, Н.Лур'є та ін.). Разом з ними все ще прожовжували свою діяльність "ідейно нестійкі" літератори, які намагалися віддалитися від політичного життя. Їх список наприкінці 1920-х рр. поповнили єврейські поети та письменники – , Д.Гофштейн, Д.Бергельсон, Л.Квітко, Дер Ністер, П.Маркіш та ін., котрі повернулися з еміграції. В умовах посилення репресивного тиску більшовицької влади ідейний розділ між "пролетарськими" та "ідейно нестійкими" письменниками і поетами ставав дедалі більш умовним. Поетична збірка Д. Гофштейна "Радість нового буття", яка була надрукована трагічного 1933 року, стала сумним символом цього [14, 672с.].

Радянська влада вживала цілеспрямованих заходів для централізації єврейського театру та встановлення політичного контролю над театральним репертуаром. Примусова заборона єврейських "буржуазно-клерикальних" театральних постановок і натомість нав'язування "героїко-революційної" та атеїстичної тематики у виставах спричинили припинення діяльності одних єврейських театральних колективів та зміну ідейного обличчя ін. В 1925 року у Харкові на базі зруйнованої театральної студії Культурліги постав – Харківський державний єврейський театр, першою виставою якого стала

антирелігійна п'єса Е.Лойтера "Пурим-Шпиль". У наступних роках єврейські театри було засновано у Києві (1928), Одесі (1933). Водночас створений у Києві 1922 року стаціонарний єврейський театр "Кунст-Вінкл" ("Куточок мистецтва") 1928 року перетворився з стаціонарного на пересувний, а 1931 р. припинив своє існування. 1929 р. був створений Київський державний єврейський театр, що у 1934 р. об'єднався з Харківським, який емігрував у Київ.[14, 672 с.]

Подібні процеси відбувалися в художньо-мистецькому житті. В результаті встановлення радянської влади безліч талановитих єврейських художників виїхали інші країни. Ті митці, які залишилися в СРСР або ж повернулися з еміграції внаслідок впливу успіхів коренізації (О.Тишлер, І.Рабинович, Т.Фраєрман, Н.Шифрин, Й.Чайков) були, врешті-решт, змушені пристосовуватися до складних реалій – ідеологічних обмежень та визнання лише тих творів, у яких у позитивних тонах змальовувалися успіхи соціалізму [14, 672 с.]. Щоправда, у 1920-ті рр. соціалістичний реалізм у СРСР ще не був єдиним напрямом радянського мистецтва, і тому єврейські художники мали можливість зображати дійсні картини традиційного життя єврейських містечок.

Політика влади, націлена на руйнацію єврейських традицій, викликала опір частини єврейської групи. Несприйняття такої політики проявлялося в тривалому наростанні еміграційних настроїв: 1925 р. певним послабленням еміграційної політики радянської влади поспішили скористатися 35 тис. українських євреїв, наступного року про своє прагнення виїхати до країн Зх. Європи, США та Палестини заявили ще 60 тис. євреїв. Вагоме місце в цей період займала і нелегальна еміграція. Протидія владі яскраво проявлялася у наполегливих намірах частини єврейства, особливо міщан, зберегти вірність релігійно-культурним традиціям. До кінця 1920-х рр. кількість синагог у

радянській Україні все ще продовжувала бути значною. За традицією високим був і духовний авторитет рабинів. Активним був і створений 1922 р. в Україні комітет рабинів СРСР, засновником і керівником якого став Й.Шнеерсон. Знаковою подією в житті єврейської громади було проведення 1926 р. з'їзду рабинів у м. Коростен. Учасники цього зібрання обговорювали питання порушення свободи совісті в СРСР та про необхідність рішучої протидії антирелігійній пропаганді [6, 31 с.].

Найбільш виразним свідченням протидії активній частині єврейства стало існування впродовж 1920-х рр. в СРСР і, зокрема, в УСРР розширеної мережі підпільних осередків сіоністських політичних партій та молодіжних організацій. Формально єдиною легально діючою опозицією протягом 1920-х рр. залишалася Єврейська комуністична партія Поалей Ціон, під керівництвом якої до злиття з Російською комуністичною спілкою молоді в січні 1923 року працювала Єврейська комуністична спілка молоді. Через суворі заборони та переслідування сіоністські партії змусили перейти на нелегальну діяльність, проте вони не тільки зберегли, а ще й значною мірою збільшили свою популярність серед широких верств єврейства. Зокрема, серед осередків Сіоністської трудової партії та Соціалістичної сіоністської партії, що утворилися у 1920-му році, після розколу організації Цеїре Ціон [14, 672с.]. У тісному контакті з сіоністськими політичними партіями діяли в Україні й численні сіоністські молодіжні рухи та організації – "Маккабі", "Гехолуц" та інші. Наприкінці 1925 на обліку Державного політичного управління УСРР перебував 7601 учасник сіоністських політичних партій, а кількість дійсних членів сіоністських організацій обраховувалася спецорганами в 30 тис. осіб. Восени 1924 по містах і містечках України прокотилася хвиля масових арештів активістів сіоністського руху. Завершенням розгрому цього руху стала офіційна заборона 1928 діяльності Поалей Ціон. Згорання НЕПу,

форсована індустріалізація, примусова колективізація сільського господарства та як наслідок цього – голодомор 1932–1933 в УСРР не обійшли єврейські спільноти: попри відновлення на терені УСРР 1932–33 діяльності Агро-Джойнту помітна частина містечкового єврейства розділила трагічну долю українського селянства [14, 672с.].

1930-ті рр. пройшли під знаком перманентного терору. В роки терору більшість синагог в Україні припинила свою діяльність, значна частина рабинів та інших служителів культу були репресовані. Відійшла в минуле практика національного районування, різко скоротилися кількість назв і накладу літературних та періодичних видань мовою ідиш. Єврейські навчальні заклади поступово були перетворені на звичайні, змішаного типу: 1939 $\frac{2}{3}$ єврейських дітей уже навчалися в російських, а третина – в українських школах. Чимало євреїв – державних, компартійних, військових діячів, бундівців, сіоністів та пересічних громадян, запідозрених у потенційній нелояльності до комуністичної влади, було репресовано. Загалом у міжвоєний період в Україні за політичними мотивами засуджено 264 тис. євреїв, ще 87 тис. проходили в кримінальних справах. 70 тис. дорослих і 35 900 дітей – членів сімей засуджених євреїв – "ворогів народу" – були вислані за межі України [14, 672с.]. Характерною рисою суспільного життя в Радянському Союзі другої половини 1930-х рр. стала прихована "боротьба" сталінської влади проти "єврейського засилля" – поступове обмеження чисельності євреїв у складі органів державної та партійної влади, силових структурах [14, 672с.]. За таких умов серед частини єврейства посилювалися асиміляційні настрої.

Восени 1918 західноукраїнські землі перетворилися на об'єкт міжнаціональних змагань. За таких обставин єврейські національні ради, які утворилися в багатьох містах, презентували осібний політичний курс. Комітет громадської безпеки, який утворився 1 листопада 1918 у

Львові, закликав євреїв до нейтралітету в польсько-українській боротьбі Єврейські національні ради Буковини висловилися за дотримання нейтралітету в назріваючому українсько-румунській боротьбі. На початку листопаду, коли в Чернівцях виник вакуум влади, представники єврейської громадськості намагалися виступити посередниками між претендентами на владу в регіоні. 11 листопада румунські війська оволоділи Північною Буковиною. За цих умов євреї ухилилися від участі в Генеральному конгресі Буковини, на якому було ухвалено з'єднати цей край із Румунією.

Ставлення євреїв Східної Галичини до Західноукраїнської Народної Республіки почало змінюватися після 22 листопада 1918, коли антисемітські елементи з-посеред поляків вчинили у Львові кривавий єврейський погром. Серед єврейських політиків почав формуватися проукраїнський табір. Його лідером став І. Вальдман, якого згодом, ухвалою диктатора ЗУНР Є. Петрушевича, було призначено уповноваженим у справах єврейського населення Східної Галичини[45, с.225]. Законодавство ЗУНР аж ніяк не обмежувало повноту громадянських та національних прав для євреїв. В середині лютого 1919 за євреями, як і за іншими національними меншинами, визнано право на шкільництво рідною мовою та використання рідної мови в зносинах з державною владою. Постановою секретаріату освіти і віросповідань від 26 березня 1919 було надано дозвіл на вивчення в середніх навчальних закладах єврейської мови та історії. Євреям, пропорційно до їхньої чисельності, було гарантовано 27 місць у Сеймі ЗУНР, депутати мали обиратися в 5-ти національних єврейських виборчих округах. 5 квіт. 1919 був створений Єврейський децернат (представництво) з метою захисту інтересів єврейської етнічної громади. У складі Української Галицької армії під час українсько-польської війни 1918–1919 діяв Жидівський курінь Української Галицької армії[20, с.35]

Унаслідок низки військових та дипломатичних поразок українських державницьких сил західноукраїнські землі були розділені між Румунією, Чехословаччиною та Польщею. Євреї змушені були шукати можливості інтегруватися в ці держави.

Такі пошуки виявилися складними. В Румунії, зокрема, зводилися штучні перешкоди на шляху набуття євреями громадянства. В грудні 1918 було ухвалено закон про "індивідуальну натуралізацію" євреїв, які мешкали на новоприєднаних землях (тобто – у Буковині та Бессарабії). Згідно з цим законом для здобуття громадянства кожен єврей в індивідуальному порядку мав звертатися до судових інстанцій.

Чисельність євреїв та їхній відсоток від загальної кількості населення в різних регіонах Західної України були різними. 1921 на території сучасних Львівської області, Рівненської області, Волинської області, Івано-Франківської області та Тернопільської області проживало 657 тис. євреїв[20, с.47]. На Буковині разом із Хотинщиною 1924 мешкало 128 тис. євреїв, а в Закарпатті на початку 1930-х рр. – понад 80 тис. Найчисельнішою єврейською громадою була львівська, тут кількість євреїв у 1921 сягала до 77 тис. (у 1939 ця громада складала до 110 тис. осіб) У відсотковому відношенні (до всього загального населення міста) найбільше євреїв мешкало у Чернівцях. У Львові євреї складали 33 % загальної чисельності жителів міста, у Чернівцях – 37,8 % (42,5 тис. осіб)[Додаток А].

Більшість євреїв проживала в провінційних містах і містечках. У деяких містечках вони склали найбільшу національну групу й істотно впливали на їхнє життя.

Традиційно найпотужніші єврейські партії вели активну боротьбу за право репрезентувати єврейську громадськість у законодавчих органах. Інколи єврейські партії діяли спільно з представниками інших націй, зокрема, єврейське населення співпрацювало з українцями у

виборчих кампаніях до законодавчих органів Польщі, Румунії та Чехословаччини «...так було, напр., 1922 та 1928 на укр. землях, за винятком Галичини, що входили до складу Польщі».

Спроби євреїв досягти сепаратних домовленостей з владою, як це мало місце 1925 в Польщі, призводили до конфліктів з українцями. Погіршення українсько-єврейських відносин у Західній Україні 1924–1926 спричинили: процес над С. Штайгером – єврейським студентом, якого було помилково запідозрено в замаху на польського урядовця, скоєному українськими націоналістами, укладання єврейськими парламентарями сепаратних домовленостей з владою, що звело нанівець творення єдиного політичного табору національних меншин у країні; процес над убивцею С. Петлюри в Парижі (Франція) [46, с.123].

У повсякденному житті більшість євреїв говорила мовою ідиш, проте чимало євреїв активно оволодівали і державними мовами. Зокрема, багато євреїв Закарпаття віддало перевагу угорській або чеській мові. З середини 1920-х рр. євреї на українських землях, що увійшли до складу Польщі, а до 1917 були під владою Російської імперії, масово почали володіти польською мовою. [31]

Особливою рисою євреїв. Суспільно-політичного життя стали симпатії громади до сіоністської ідеології. Окрім сіоністських партій, активну діяльність проводив Єврейський національний фонд та Фонд для розбудови Палестини, що впровадили практичну діяльність щодо колонізації євреями Палестини. В багатьох містах і містечках діяли молодіжні сіоністські об'єднання, які готували євреїв до виїзду в Палестину. Прагнення прилучитися до національного державотворення спонукало євреїв залишити місця постійного проживання та виїхати до Палестини.

Протягом 1919–1923 рр., єврейське населення яке залишило західноукраїнські землі, заснувало в Палестині кібуци (добровільні

спілки). Ті, які переїхали до Палестини 1924–1928 рр., оселилися здебільшого в містах. У 1929–1939 з західноукраїнського регіону до Палестини переїхало понад 23 тис. євреїв[5]. Проте Палестина не була єдиним напрямом єврейської еміграції. Значна кількість євреїв виїжджали до Європи та США. Однією з інституцій, яка надавала їм практичну допомогу в цьому, стало Єврейське центральне еміграційне товариство у Польщі. Протягом 1925–1931 рр. допомогою цього товариства на Волині скористалися понад 10 тис. осіб.

Схожі еміграційні процеси відбувалися і в інших регіонах. У міжвоєнний період рідні місця залишило близько 10 % євреїв Закарпаття. Зменшилася й чисельність євреїв Буковини (зі 128 тис. у 1924 до 93 тис. у 1930) [31]. Чинники єврейської еміграції були різними: з одного боку, бажання прилучитися до національного єврейського державотворення, з іншого – бідність, економічна конкуренція, що велася неекономічними методами, та прояви антисемітизму в місцях проживання.

Деякі політичні сили вимагали позбавити євреїв громадянських прав та змусити їх до еміграції, зокрема, цього домагалася Румунська національна ліга християнської оборони. Такі самі вимоги були популярними й серед польського політикуму. Заклики щодо обмеження кількості євреїв в університетах лунали як у Польщі, так і в Румунії. Ареною антиєврейських виступів став Львів, а саме Львівський університет у 1937 році (нині Львівський національний університет), там було запроваджено так зване лавкове гетто – на лекціях євреї мали сидіти окремо (зазвичай на останніх лавах) від студентів інших національностей.

РОЗДІЛ 2

ЄВРЕЙСЬКА ЕТНІЧНА ГРОМАДА В УКРАЇНІ 1920-1930-х РОКІВ

На території Півдня України у 20-30-ті рр. ХХ ст. в таких містах, як – Одесі, Миколаєві, Херсоні, Судаку, Керчі сформувались багаточисленні єврейські общини. Визначальними регіонами аграрного переселення євреїв в Україні стали Херсонська, Криворізька, Маріупольська, Запорізька, Мелітопольська округи. Варто зауважити, що в таких місцях щільного поселення євреїв повставала необхідність створювати адміністративно-територіальних одиниці, що піклувалися б про інтереси та потреби тих, хто приїжджає. Саме тому в Україні створили ряд єврейських національних сілрад, а також три національні райони: Калініндорфський, Сталіндорфський та Новозлатопільський [26, с. 30].

Переселення єврейського населення на південу частину України не стало турботою про їх соціальний захист та піднесення єврейського хліборобства. Цей процес переселення виявився примусовим і призвів до соціальної напруги в середовище місцевих жителів, українських та російських селян, викликав масове незадоволення з боку той самої єврейської громади.

Єврейська громада, яка існувала на території України у 20-30- рр. ХХ ст. була практично знищеним. Вагома частка євреїв були переселилася із малих містечок у великі міста тому що були відсутні робочі руки після процесів демобілізації [17, с. 413]. Великий удар по єврейському населенню заподіяла і варварська поведінка вищих властей у всій прифронтовій південно-західній зоні.

Значних страждань принесла громадянська війна єврейській громаді на території України, до якої застосовували такі форми

організованого насильства, як масові погроми, грабунки. Євреїв вбивали всі сторони, що воругували – радянські більшовики, білогвардійці, українські війська. Через деякі регіони військові формування проходили по декілька разів, і це парадоксально підвищувало страждання українського єврейства. Кожна із воюючих сторін відзначала, що євреї їх вороги, які підтримували іншу сторону.

Так, білогвардійці вважали євреїв виключно більшовиками через національний склад верхівки партії більшовиків. Більшовики бачили на єврейське населення, як на представників вищого класу – буржуазії та купецтва. Місцеві отамани оббирали євреїв через їх віросповідання. Різні побори, грабежі і визиск стали в ці роки свого роду нормою життя багатьох єврейських містечок і міст. Література наводить різні цифри, які свідчать про велику кількість людських жертв і обсяги матеріальних збитків, що були завдані єврейській громаді України у роки громадянської війни [11, с. 73]. Наукові джерела на початок 1921 рр., містять дані про 1520 погромів, що займали вагоме місце в 911 населених пунктах України та Білорусії [43, с. 225]. Погроми вартували єврейському містечку 200 тис. чоловік вбитими і близько 700 тис. поранені, залишили сиротами і інвалідами близько 300 тис. дітей.

Від мародерства та вбивств страждали селяни у єврейських колоніях України. Бойові дії в Україні панували протягом 1921 р., і звичайно це не могло не відзначитися на значній кількості погромів, трибуналів, контрибуцій на користь військ. Саме так, дві першочергові колонії Гуляйпільського повіту Трудолюбівка і Нечаївка були знищені частинами махновців, населення інших скоротилось більш як на 8 тис. чоловік [43, с. 202]. Величини їх земельних помість різко скоротились, господарство занепадало, житловий фонд зруйнували на 80 %. Це поширило серед єврейського населення емігрантські настрої, які почали спадати тільки в другій половині 20-х рр. [43, с. 204]. За звітними

матеріалами, які подала Центральна комісія про національні меншини при ВУЦВК, єврейські колонії, що займалися сільським господарством на Півдні України та Криму утратили 24 % населення, 70 % коней, 57 % корів, а також було зруйновано 19 % різного роду будівель [22, с. 127].

На початок 1920-х рр. чисельність євреїв-землеробів скорочувалася з 52 до 35 тис., а частина землі, яку вони обробляли складала всього 75 тис. десятин [22, с. 133]. З тих, що існували у той час 7582 єврейські господарства, всього 6651 мали особисті будинки, тобто у 930 господарств і їх власників не було даху над головою. Поширювалася страшна бідність. За словами Л. Гриневич: «...станом на 1922 р. 50 % єврейських сільськогосподарських господарств не мали корів, від 11 до 36 % господарств не мали робочої худоби, тільки 5 % були заможними. Приміром, із 758 господарств у Херсонській та Маріупольській окрузі посівними лишилися всього 544 (86,3 %), а 138 –навіть не засівалися» [14, 672с.].

У 1925 – 1926 рр. для переселенців єврейського населення з таких регіонів, як Київщини, Волині, Полтавщини, Чернігівщини та Поділля виділили 30 десятин земельних наділів, що були розраховані на 8 347 господарств [22, с. 85]. Основними регіонами аграрної єврейської міграції до України стали Херсонська, Криворізька, Маріупольська, Запорозька та Мелітопольська округи, там створили єврейські національні райони: Новозлатопільський, Сталіндорфський та Калініндорфський, та більшість єврейських національних сільських рад. За словами Л. Гриневич: «...З 1923 по 1926 роки кількість євреїв-землеробів в Україні піднялася з 56 до 107 тисяч чоловік, тобто майже вдвічі більше, це становило 79% єврейського населення на Україні [4, с. 120]. До 1930 року кількість євреїв-землеробів в Україні збільшилася до 145 тисяч чоловік (8,7 % єврейського населення республіки).В той

період в Україні була найвища в Європі концентрація єврейського землеробського населення» [14, с. 37].

У 30-х роках тривав процес виселення євреїв, передусім для заселення південих українських районів та піднесення на них сільського господарства [24, с. 397].

З відомостей Одеського обкому партії, у березні 1933 р. серед десяти районів з найвищою смертністю від голоду був Калініндорфський район; тільки в селі Штерндорф тут від голоду, за офіційними показниками, померло 30 чоловік. Закордонні організації, серед яких у Львові був створений Єврейський комітет допомоги голодуючим євреям і неєвреям в Україні, через протидію влади не вдалося зробити нічого суттєвого. Влада СРСР не дозволила іноземним делегаціям, зокрема представникам Агро-Джойнту відвідувати українські села.

Найтяжчий голод серед євреїв на Півдні України було зафіксовано в північних районах Миколаївської обл. Це території сучасних Первомайського, Кривоозерського й Арбузинського районів. А 3 березня 1933 р. Секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвич доповідав ЦК КП(б)У про те, що в Сталіндорфському районі виявили найбільше випадків голодної смерті [12, с. 316].

Взагалі, інтерпретація головних п'янь соціально-економічного життя єврейської громади під час непу та в умовах колективізації у працях політичних таборів відзначалося тенденційністю та односторонністю, підпорядковувалося не меті адекватного відображення соціально-економічних проблем етнічних меншостей та їхнього вирішення, а підтвердженню певних політичних теорій, чи політичній кон'юктурі [8, с. 214]. Хоч якими фрагментарними й упередженими не були висвітлені соціально-економічні сюжети, вони свідчили про те, що земельне питання в селянській країні, якою на той час була Південна

Україна, попри всі соціально-економічні перетворення більшовиків, залишилася найпомітнішою посеред міжнаціональних суперечностей між її етнічними частинами.

Тому, протягом 20-30-х років ХХ століття єврейське населення України підпадало під дію державної політики, єврейство відчуло заходи, направлені на коренізацію етнічних груп, примусові хлібозаготівлі, також обмеження політичних прав громадян, передусім, – права голосу. Не були рідкістю репресивні дії проти представників єврейського населення, звинувачених в антирадянській ворожій діяльності.

У 1920-1930-ті роки єврейський громадський рух, який проходив території півдня України досягнув в організаційному та високоякісному плані найвищого розквіту. В українському краї зародився порядок різнопланових громадських організацій, охочих добровільних товариств, які змогли своїм буттям та діяльністю забезпечити єврейській громаді збереження власної соціально-політичної та культурно-релігійної ідентичності [39, с. 69].

Конститутивним фактором, що заохочував інституалізацію єврейського громадського руху, став благодійно-філантропічний рух. Цей рух за створення загально-єврейських соціально-реабілітаційних організацій користався окремим, небажаним для пануючої еліти аспект. Але в більшості випадків мотивом, що став рушійною силою до організації соціально-реабілітаційних інституцій виступило невдоволення єврейської громади своїм політико-соціальною та культурно-релігійною ситуацією. Рух надломив засади ідеологічного імперського постулату про жадання євреїв до православ'я та асиміляції з панівною нацією [18, с. 34]. Єврейські товариства соціального спрямування, в порівнянні з німецькими та польськими збільшилися

для підтримки єврейського населення на окупованих та тилкових територіях.

У період з 1920-х по 1930-ті роки в Україні з'явилась стійка та впливова система благодійних товариств євреїв, які здійснювали підтримку для представників різних шарів населення. Громади підмагали притримувати найбільш вбогі громадки єврейського етносу: сиріт, вдів, людей, що постраждали від погромів, стихійних лих, нужденних єврейських студентів та учнів, інвалідів, осіб похилого віку. При цьому варто зауважити ґрунтовну раціоналістичність єврейських філантропічних об'єднань, зумовлені необхідним наданням допомоги великій кількості юдеїв. Єврейський філантропічний рух повного свого розквіту нажив ще на початку 20-х років ХХ століття. У той період у всякому повіті, де фігурували єврейські громади, працювали національні філантропічні товариства [15, с. 20].

Російський уряд вмішувався в піднесення єврейського громадського руху, законодавчо локалізуючи галузь функціонування товариств, контролювала їх склад та надходження фінансів. Проте, це не зашкодило створенню мережі національно спрямованих об'єднань та представництв загальноімперських громад, які відомі не тільки власною добродійністю, а й розбудовою національно-культурного життя єврейських товариств. Учасники філантропічних товариств активно підтримували розвиток системи освіти, діяльність комітетів і комісій з покращенням культурного життя.

Ознаменування розмаху єврейської громадської та приватної добродійності у 1920-1930-х роках активно включались заможні євреї – купці, підприємці, банкіри. Вони були учасниками різних форм громадської благодійної ініціативи, надавали підтримку найменш соціально захищеним прошаркам громади [10, с. 83]. Їхня допомога мала

багатоманітні прояви: від утворення добровільних філантропічних товариств і участі в них до здійснення разових добродійних операцій.

Визначальними напрямками функціонування багатоманітних типів громадських об'єднань у єврейському середовищі в Україні побутовали соціально-економічна, культурно-освітня реабілітація єврейських біженців і виселенців, теж підтримка погромленим та постраждалим від збройних протистоянь на етапі початку 1920 р. [43, с. 220]

Серед чиновників і інших військових представників та інших груп жителів почалися проявлятися створені передусім стереотипи, які носили форму побутового, і державного антисемітизму. Антисемітизм існував ніби виправдання державного вторгнення в життя населення та створення однорідного «населення» без будь-яких національних властивостей. Євреям приписували егоїстичність, жадібність та продажність. Їм приписували відсутність патріотизму, небажання бути лояльними до державного керівництва, а також у настирному стремлінні зберегти свою національно-релігійну ідентичність. Ці події спричинили застосування до єврейської громади, як до нелояльного етносу репресивних заходів у виді масових депортацій і виселень, які розпочиналися ще до початку війни [8, с. 212]. Виселення і депортації, проводили на окупованих територіях, тому вони були одними із передових в історії широкомасштабними переселеннями іноземних громадянів в Європі.

У цей час було встановлено, що хід переміщення єврейських біженців в перші місяці війни та питання правових обмежень євреїв, актуалізована царським режимом, спричинив розвиток соціальної активності єврейських общин. Публічні активісти розпочинали кампанії, які спрямовували на організацію підтримки переселеному і депортованому населенню [25, с. 315]. Такі події спричинили нову хвилю збільшення національної свідомості і об'єднання єврейської громади на

території України, а також появи усіляких загальноімперських і місцевих громадських об'єднань підмоги постраждалим від війни.

Робота єврейських добродійних товариств на українських землях у 1920-х роках, була щільно пов'язана з єврейськими промисловцями та національною інтелігенцією, які робили пожертви на нужденне єврейське населення великі суми. Єврейська громадська гуманітарна ініціатива внесла важливу складову у вирішення нагальних питань та стало яскравим прикладом об'єднання єврейського населення у кризовий період новітньої історії української єврейської громади. Практика такої роботи виразно показала позитивні плюси громадської ініціативи в зіставленні з беззахисним бюрократичним державним апаратом [39, с. 71].

Більшовики, прагнули підпорядкувати українське єврейство під контроль держави, вони вели ворожу боротьбу з звичними єврейськими громадськими об'єднаннями та рухом сіоністів, видавши їх ворогами радянській владі та буржуазно-націоналістичними організаціями.

Експерименти єврейських організацій зробити особисту систему громадських об'єднань та об'єднувати її в політичний лад радянської держави «диктатури пролетаріату» скінчились їх знищенням [17, с. 412]. За словами Доценка «...сама думка формування національних громадських об'єднань зіштовхнулась із насторогою та недоброзичливістю компартійного апарату. Незвертаючи увагу на виявлення єврейською громадськістю своєї лояльності до керівництва, бажання йти на належні поступки (введення до правлінь комуністів і представників влади, повна звітність, граничне обмеження повноважень), компартійні органи уже в початкові роки свого буття висловлювали однозначне діяння – неприпустимість існування будь-яких національних громадських об'єднань, за винятком тих, що стали продовженням партійно-владної вертикалі»[19, 41 с.] . Протягом 1920-х

рр. органи державної влади провадили змагання з єврейським національним переміщенням на просторі Української СРР. Для виконання репресивно-каральних та агітаційних заходів влада застосовувала різну методику – від відвертих арештів до невидимої пропагандистської діяльності більшовицькими суспільними громадами по винищенню соціального базису функціонування єврейських партій [47, с. 20]. Припустимо, що компартійні органи, основууючись у другій половині 1920-х рр., провадили на єврейських громадських активістах характерне дослідження по придушенню інакомислення. Поведінка влади, спрямовувалась проти світогляду сіоністського руху, його зарубіжних контактувань, була прикладом технології винищування протилежних небільшовицьких товариств та рухів на території СРСР.

У 1920-х роках. в Україні досягнув значних успіхів схожий на комсомольський молодіжний єврейський рух [9, с. 72]. Його притаманною відзнакою в цей етап стала різноплановість та надзвичайно строкатий членський актив. Єврейські громади були найбільшими і найвпливовішими з інших небільшовицьких національних молодіжних товариств. Вони базувалися на тих же організаційних базисах, що й комсомольські. Побутували первісні джерела, районні та обласні комітети з економічними, організаційними, дитячими та інакшими відділами. Актив сіоністських товариств фігурував, як краще забезпечений агітаційною продукцією та фінансами і трудився значно продуктивніше, ніж комсомольський. Сіоністські молодіжні спілки активно бились за молодіжну публіку. Єврейське юнацтво та підлітків притягував зверхній антураж і атрибутика сіоністських компаній, перспективу привабливо здійснити особисте дозвілля [16, с. 30]. У подальшому активісти потихеньку залучались старшими досвідченішими соратниками до соціально-політичної роботи

– маніфестацій, розклеювання листівок, поширення потайної літератури тощо.

Отже, у 1920-ті роки єврейські громадські об'єднання соціально-реабілітаційної, культурно-релігійної та медико-санітарної різновидності видавали собою сукупність розмаїтих товариств, функціонування яких так чи інакше торкалась благодійності.

РОЗДІЛ III

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ОСВІТИ ТА НАУКИ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Єврейські школи досягли досить інтенсивного розвитку на території України. Спершу діти отримували початкову освіту, потім середню, а вже після одержували професійну освіту. Діти початкової школи мали значне тижневе навантаження, яке суперечило віковим характерним рисам їх розвитку, а тому приводило до перевантаження навчанняльним процесом. До навчального плану 1933 року початкової школи єврейської громади входили рідна література (мовою ідиш), на її розучування в першій і другій групах відводили по 2 год., у третій – 4 год., а в четвертій – 6 год. Навчання цього предмета узгоджувалося з Наркомосом освіти УСРР.

Важливу увагу вітчизняні дослідники зосереджують на розвитку єврейської освіти, що удосконалювалась в межах політики коренізації і проходила в три етапи. Перший етап (початок 1920-х років). – ліквідувалися наслідки громадянської війни і почали розвиватися загальноосвітні навчальні заклади. Другий етап (1923 – 1927 рр.) – період, коли активно проходило розгортання ідишизації і активний розвиток системи трудової, професійної єврейської освіти (у 1923-му – 1927-х рр.). Третій період – згорталися програми поступу єврейської освіти і ліквідувалися основні освітні інститути. Всупереч тому, що у

1920-му році при Наркомпросі запровадили Центральну єврейську секцію, у 1924-му році створили комісію у якій розглядалися справи нацменшин. Комісія розглядала і питання єврейських шкіл, виданням підручників і літератури єврейською мовою, дослідники зазначають, що точка зору радянської історіографії, яка традиційно вважала період 1920-х років «періодом розквіту єврейської культури», була не виправданою. Взагалі радянська політика спрямовувала свою увагу на асимілювання єврейського населення, переслідування єврейської релігії, ліквідацію древньоєврейської мови, і культури, а також ісамобутності єврейського населення.

Засади української юдаїки заснувалися ще у міжвоєнний період (1918-1939 рр.) [36, с. 59]. Першим науково-дослідницьким закладом, який спрямував свою спеціалізацію на питаннях єврейської культури та історії стала Єврейська історично-археографічна комісія. Створена комісія була влітку у 1919 р., при Всеукраїнській Академії наук. За той період, що Комісія пропрацювала, її функціонерам вдалося зібрати, дослідити та зуміти видати солідну кількість архівних матеріалів, більша частина матеріалів була зосереджена на території Київського Центрального Архіву ім. Антоновича. Дослідження, які проводили Ілля Галант та його колеги охоплювали історію євреїв Київщині, Волині та Поділля. Вирішальними здобутками наукової роботи Комісії стали два томи збірника публікацій Комісії, які були опубліковані у 1928-1929 рр., у Києві[5].

Кафедра єврейської культури функціонувала ще до початку війни у системі Академії наук, її керівником став Йосип Ліберберг. Наостанку 1929 р., кафедра перетворилася на Інститут єврейської пролетарської культури, який профункціонував до 1936 року. Зокрема, там пробувало шість відділів (історичний, філологічний, етнографічний, літературний, соціально-економічний та педагогічний) та декілька допоміжних

інституцій, таких як: «Центральний Архів Єврейської Преси, що одержував близько 400 видань з юдаїки з усього світу (передусім з європейських країн, США, Латинської Америки); Єврейська Наукова Бібліотека з фондом понад 60 тис. томів; Музей Єврейської Сучасності. Станом на 1934 р. в Інституті працювало понад 100 співробітників, а директором був Нахум Штіф, видатний єврейський філолог – міжнародного центру вивчення їдишистської культури, який до Другої світової війни (1925-1939) знаходився у Вільно, а після війни продовжив роботу в Нью-Йорку»[18, с. 35].

ІЄПКУ на початку 1936 року був закритий, причина цьому була розгортання Сталінського терору (частина службовців була заарештована і звинувачена у троцькізмі). Проте вже вкінці того 1936 р. установа функціонувала у скороченому вигляді, поновлена під назвою Кабінет єврейської мови, літератури та фольклору при АН УРСР; головою було обрано видатного єврейського філолога, члена-кореспондент АН УРСР Елі Співак[16, с. 37]. Проблеми Кабінету звузилися до дослідження проблем єврейської літературної мови, перекладу, граматики та лексикології.

У міжвоєний період до питань юдаїки окрім названих інституцій також зверталися «Музей ім. Менделе Мойхер-Сфорима Одеси, відділ єврейства Київського обласного історичного архіву, Єврейська академічна бібліотека в Одесі, Центральна єврейська бібліотека ім. М. Вінчевського в м. Київ, відділ єврейської літератури, який проіснував з 1929р., по 1940 р., і нараховував 250 тис. назв»[43, с. 225].

У західноукраїнській території протягом 1918-1939 рр. єврейські студії збиралися здебільшого у Львові, саме це місто стало центром єврейської освіти, культури, літератури, такими мовами: іврит, їдиш, польська мова (одні єврейські періодичні видання тут видавалися упродовж 1930-х років). Серед установ у Львові, які займалися

вивченням їдишкайт, варто відмітити Єврейський народний університет ім. А. Ейнштейна, товариства «Тарбут» та «Культур-ліга», Єврейський педагогічний інститут, Львівську єврейську бібліотеку, Музей єврейської історії та етнографії Максиміліана Гольдштейна, створений 1934 року [46, с. 123]. Проживав у місті Львів один з найвідоміших дослідників з історії ашкеназійського (східноєвропейського) єврейства у епоху Середніх віків та Раннього Модерну Меїр Балабан (загинув 1942 р. у Варшавському гетто).

Осередком культурного життя єврейської етнічної громади в Україні у 1920–30-х роках було місто Одеса. Тут відкривалися національні видавництва та засновувалися мережі культурно-освітніх закладів, саме стало поштовхом до розвитку національної культури і мистецтва. «У період піднесення політики коренізації зросли потреби етнічного населення щодо поширення видань технічної, художньої, сільськогосподарської літератури рідною мовою. Скрізь неможливе задоволення потреб всієї єврейської громади вказаною літературою, на південноукраїнській частині почали створювати національні бібліотеки і нацменівські відділи при округових бібліотеках»[31]. Станом, на 1 січня 1927 року, всього на території України працювало 118 єврейських бібліотек [46, с.123].

Величезну роль становила робота Одеської єврейської академічної бібліотеки імені Менделе Мойхер Сфорим, саме ця бібліотека в середині 1920-х років стала першочерговим єврейським книгосховищем в Україні. Засновали бібліотеку на базі бібліотеки колишнього єврейського Товариства поширення освіти. Туди входили приватні зібрання книг Д. Когана, Горенштейна, Франкфельда та ін. Ця бібліотека виражала собою величезний скарб матеріалів та документів з історії, культури та релігії єврейського населення. Тут досить об'єктивно були представлені різні відділи філологічних і літературно-історичних

знань єврейської мови. Іноземний відділ «Юдаїка» був добре підібраний. Значна кількість особливих видань єврейських типографій Падуї, Амстердаму, Відня, Константинополя також фігурувала при бібліотеці.[31] Єврейський відділ «Ідиш», який нараховував більш ніж 2000 примірників відкрився при діяльності бібліотеки у 1923 році. Людей, які відвідували бібліотеку було більше ніж 150 чоловік, а загальна кількість книг накопичувала 25 тисяч. Єврейська академічна бібліотека у 1920-ті роки обслуговувала 8 працюючих шкіл, де здобували освіти 3500 учнів, 2 школи лікнепу, а також мала три пересувні бібліотеки. Завідував бібліотекою О.Д. Ієрасалімський. Єврейська академічна бібліотека провадила педагогічну і наукову підготовку єврейських слухачів Інституту народної освіти в Одесі і педагогічного єврейського технікуму. Вона утримувала три пересувні бібліотеки для колоній Ново-Полтавка, Романівка, і Добroe. У Всеукраїнському Товаристві сприяння єврейській культурі «Гезкульт», та єврейському кооперативному видавництві «Культур-Ліга», в 1928 році розпочалася публікація та друк видань фахової серії книжок – «Єврейські письменники», у ході поширення та популяризування серед єврейського пролетарського суспільства літератури рідною мовою. Загалом, винятковою властивістю цього періоду стала розмаїтість літературних напрямів, та становлення і розпад значних письменницьких груп. Центром єврейської культури, мовою ідиш в 1920-ті роки також стало місто Одеса. У багатьох державних закладах ідиш визнавали офіційною мовою. У цей період уже були сформовані групи місцевих єврейських літераторів, що використовували мову ідиш, серед яких писали— Айзик Губерман, Ноте Лурьє, Ханан Воєрман. Наприкінці 1920-х–на початку 1930-х вагомим стало те, що в бібліотеках почали відбирати книги гебрайською мовою (т. зв. “юдаїка”), а ще книги, написані іншими мовами або єврейською «які для маси читачів не потрібні», або були

заборонені політосвітою. Дані книги відсилали на кафедру єврейської культури при ВУАН щоб провести дослідження[46, с.123]. З спеціалістів різних фахів створювали комісії, для перегляду районних бібліотек, для відбирання матеріалів, що на їх думку були шкідливим або непотрібним. Як правило, ліквідували всю літературу XIX століття [31].

Особливі відділи, які існували при клубах ім. Карла Маркса, ім. Рози Люксембург і робітничий клуб обслуговували єврейське відділення. [28]. Значну увагу політосвіта приділяла раціональному здобутку книг особливими клубними бібліотеками, тому для того, по всіх клубах організовували спеціальні комісії. Також зверталася увага на збільшення мережі рухомих пунктів, вони в основному працювали при підприємствах[46, с. 123]. За відомостями 1924 року на території Півдня України існувало всього 10 єврейських читалень і бібліотек, що, звісно, не задовольняло потреби населення [29]. Проте побутували і позитивні моменти, наприклад, майже за два роки, з 1923 по 1925, бібліотеки значно поповнювали новими книгами. Сільські бібліотеки здійснювали свою діяльність, як правило, при хатах-читальнях та сільбудах. Зміст книг, який видавався читачам був таким: «...62,8% мали сільськогосподарську тематику, 33% — белетристика, 23% — народознавство, 20,7% — політичні вчення». Свідчило це, про те, що єврейські селяни цікавилися в першу чергу— «...прикладними науками, а точніше книгами по сільському господарству [46, с. 123]. Отже, як висловлювалася політосвіта «... книг, які необхідні робочому читачу там немає, а мається стара дребедень» [31]. Найбільш потрібними були книги, які носили революційний характер. Зазначається, що шкільних підручників, які видавалися єврейською мовою не вистачало. Тому, як правило бібліотеки виписували такі журнали для шкіл: «Ратен білдунг» (журнал для шкіл, дитбудинків, клубів, сільбудів: «Аф ді вегн цу дер

папер шул» (часопис для роботи в школі); «Дер Емес» (перейменовано у «Варгайт») газета; «Дер Штерн» (перейменовано у «Зірка») газета; «Ді ідіше шпрах» (журнал); «Дер Ідішер поер» («Єврейський селянин»); «Комфон» (газета); «Комуністіше фон» (газета); «Ком-Штім» («Парт-преса») та комуністичну літературу[29].

Центральну єврейську робітничу комісію в Миколаєві утворили в жовтні 1930 року при Будинку єврейської культури [31]. В середньому, за день у бібліотеці налічувалося 20 читачів. Виписувалося для читальні 8 назв газет і 6 журналів. «...У бібліотеці нараховувалося три з половиною тисячі книжок і двісті п'ятдесят журналів». [31]. Досить рідко, проте все ж у читальному залі організовували читання бесід та газет. Але через мізерне приміщення та невелику кількість обладнання бібліотека не могла нормально працювати.[31]. «...За даними 1930 р. в м. Миколаїв працювало 5 єврейських відділень, які знаходилися при бібліотеках».[47, с.348]. Щоб зробити єврейську літературу більш популярною, бібліотеки почали запроваджувати конференції для читачів та організовували літературні гуртки [47, с.348].

Поодиноких єврейських бібліотек у Херсонській окрузі не було, створені, існували лише хати-читальні та книгозбірні при єврейському робітничому клубі. [46].

Труднощі, виникали з фінансовими проблемами, не з пристосованими для бібліотек приміщеннями, нестачею літератури, виданою єврейською мовою, всі ці питання почали породжувати процес коренізації. Уже у середині 1920-х рр., стало зрозуміло, що існує нестача висококваліфікованих кадрів (бібліотекарів), які добре знають єврейську мову. Навчальні установи, що утворилися у Харкові, Одесі, Києві та інших містах України могли надавати національним кадрам здебільшого середню освіту. Саме тому фронтальна освіченість і культура, достатня теоретична підготовка, практичний досвід та широта

світогляду їх випускникам не завжди була отримана . У другу половину 1920-х років друкованою єврейською мовою поставали єврейські видавництва «Шілім-Бух» та «Культур-Ліга», для втіхи потреб жителів України, щоправда ці видавництва виявилися недостатньо продуктивними [47, с.348]. У червні 1926 року створили Всеукраїнську філію видавництва народів СРСР. Вона повинна була опікуватися друкуванням літератури рідною мовою етнічних громад УРСР [47, с.348]. Друковане слово займало важливу роль в агітаційній, антирелігійній роботі, воно надавало перспективу комуністичній партії реалізувати більш активний вплив на свідомість національних меншин України. Радянська влада домагалася не допускати негативних фактів, які б могли підірвати провадження їх політики, а також віддавала значну частину увагу поширенню кількості найменувань друкованої літератури рідною мовою національних меншин України. Пізніше, у 1930-х роках розпочалося насильне згортання всіх проявів єврейської національної культури та громадського існування. На початку 1930-х за знищенням «єврейських секцій», слідувало закриття навчальних закладів, бібліотек, клубів.

Саме так, припиняє своє існування система єврейської культурно-освітньої діяльності на Україні. Культурно-освітні заклади були оголошені осередком “буржуазно-націоналістичного впливу”, а роботу, яку вони здійснювали, влада признала “шкідливою”. У даний етап репресій фізично знищили більшу частину діячів культур національних меншин. Звертаючи увагу, на попередні моменти по справам культурно-освітньої діяльності ми не можемо заперечити позитивні риси у розбудові єврейської культури та освіти в Україні. Основними стали такі позитивні наслідки: розбудова бібліотечної та освітньої діяльності. Хоча з часом комуністична партія почала підпорядковувати їх діяння під власні інтереси.

Культура єврейського народу, традиції та звичаї, багато тисячоліть носили невід'ємни характер від іудаїзму, який показав спосіб життя набожної єврейської людини, її думки і наміри. Саме тому світоглядна боротьба зі звичним способом життя єврейської громади, яка розпочалась відразу після панування радянської влади, спрямувала свою політику проти поступу єврейської релігії та івриту [20, с. 47].

Найвизначніший етап в розвитку літератури їдишем, став період між двома світовими війнами. У даний період проходить нормування літературної мови, дослідження норм орфографії, граматики та виготовлення наукової термінології. 1920-1930-ті роки ХХ ст., існували як одні з о найважливіших для розвитку культури та літератури на мові їдиш. Ця мова одержала офіційний статус не лише в Біробіджані, але і в інших єврейських автономних районах, таких як: Новозлатопіль, Ларіндорф, Фрайдорф (Підень України).

Друга половина 1920-х років характеризувалась набуттям до івриту непримиренного характеру. Ці події пов'язувалися із закінченням піднесенням антирелігійних трансформацій у суспільстві та оголошенням єдиною єврейською мовою їдиш. З-поміж мотивів боротьби дослідження та поширення івриту побутувала також, та, що дану мову вживали сіоністи, які також страждали від переслідування радянської влади [20, с. 47].

Вибух єврейського відродження на території України відбувався після подій Лютневої революції 1917 року. Саме тоді почалася активізація єврейського суспільного життя. У місті Одеса в цей час почав видаватися щотижневик «Єврейская мысль», журнали «Палестина» та «Молодая Иудея», щотижневики «Наш голос» та «Рабочий понедельник», газета «Свободный путь». Також друкувалися газети і журнали мовою їдиш. Уже в цей період Одеса постала основним центром книгодрукування мовою іврит. Ініціативну роботу провадило

відновлене видавництво «Моря» та нове «Оманут» («Мистецтво»). Варто зауважити, що саме в єврейській Одесі розпочала своє існування література, журналістика прийдешньої єврейської держави, саме тут писали і видавали книги відродженою давньоєврейською мовою. Але вже у 1920 році розпочалася боротьба із сіоністськими організаціями, проходили масові арешти учасників сіоністських організацій [20, с. 47].

Побутує стереотип, що коріння мови їдиш підрубав Голокост, але згасання їдишу було зумовлене декількома чинниками: секуляризація єврейського населення, «радянізація» населення країни спрямована на винищення мовного та культурного дозвілля національних меншин на території України, уніфікація освіти. Наслідком такої політики з побуту єврейського населення згаснула не тільки релігія, а й тепер мова. У середині 1920-х років у країну поверталися єврейські письменники, яких приваблювало розширення мережі видавництв, академічних закладів та наукових центрів їдишем, це дало надію на піднесення культури, зокрема літератури мовою їдиш [43, с. 107]

У 20-х роках розквіт єврейської освіти та культури зазнав значних змін. Традиційна освіта зазнавала величезного переслідування, побіжно почали з'являтися нові види освіти з нахилом до єврейської. Єврейська етнічна громада, яка проживала на території України, в цей період вперше у своїй історії отримала шанс вільно здобувати освіту за власним вибором, з іншого боку, – уся галузь освіти перебувала під гнітом тоталітарного режиму, яким керувала комуністична ідеологія. Це все знайшло характерне віддзеркалення і вплинуло на характер та основні атрибути розвитку освіти [43, с. 109]

У 1926 році, у структурі ВУАН утворилася Науково-дослідна кафедра єврейської культури, керував якою професор Й. Ліберберг. При ній працювали: науково-дослідна бібліотека, архів, центральний архів єврейської преси, бібліографічний кабінет. У 1927 р. кафедра

вопублікувала науковий часопис “Ді ідише шпрах”, у 1928 році було відкрили відділення кафедри в м. Одеса. У 1929 році кафедра перетворилася на науково-дослідний Інститут єврейської пролетарської культури [43, с.109].

Отже період 20-х років позначився вагомим поступом мови, культури і науки, але з приходом 30-х років розпочалася тотальна русифікація в Україні. Цей період відзначився інтенсивним піднесенням єврейської мови. Активно удосконалювались єврейські наукові установи, значне місце посіла єврейська література написана їдишем.

ВИСНОВКИ

Проведення в перші роки радянською владою соціально-економічних експериментів, що були пов'язані з націоналізацією торгівлі та різного роду соціалізацій, призвели до розорення різних прошарків містечкового єврейства. Компартійний режим не лише не щадив єврейську буржуазію у містах, але і вдаряв по основних джерелах існування дрібних ремісників, торговців. Саме це призводило до повного зубожіння та розорення широких станів єврейського населення у містах та містечках. Ситуація, що складалась у містах Правобережної України на середину 20-х років ХХ століття для більшовицького режиму принесла вибухонебезпечну особливість. У містах та містечках, що виявились перенаселеними збіднілим українськими та єврейськими людьми, обширного поширення набули заклики до боротьби з радянською владою.

Середовище позбавлених засобів для існування єврейських ремісників, гондлярів, фігурувало полем для активної діяльності антибільшовицьких організацій та єврейських комуністичних партій. Поширювались лозунги, що закликали до боротьби з комуністами. Єврейське населення, що проживало у містах та містечках шукало вихід із ситуації, шляхом еміграції за кордон, або, в крайньому випадку, переїжджали до великих міст і влаштувались там на промислові підприємства. Негативна інформація швидко поширювалась і за кордон України. Комуністичне керівництво, розуміючи складність ситуації, почали шукати вихід. Влада розчітко уміла, що неконтрольоване переселення єврейського населення до приміських сіл для ведення сільського господарства та до сільськогосподарських районів могла породити конфлікти між українськими селянами, єврейською громадою та представниками влади на селі.

1920-1930-ті рр. у СРСР пройшли під знаком перманентного терору. У ході так званої антирелігійної п'ятирічки більшість синагог, як і храмів інших релігій, припинили свою діяльність, значна частина служителів культу зазнали репресій. Прагнення влади трансформувати соціальну структуру національних меншостей посилялася на видатні амбіції більшовицького уряду, який прагнув таким чином показати правильність марксистського вчення про сутність соціально-класових відносин. Рішення «єврейського питання», що стало найбільшю складовою радянської програми соціально-класової реконструкції, набуло протягом політики коренізації визначної суспільної, політичної сили і справляло значний вплив на міжнародне становище Радянського союзу. І тиск на єврейське населення південної України в 20 – 30-х рр. ХХ ст. проходив у посиленні репресій, збільшенні кількості примусових мігрантів. Недарма даний етап у нинішній історіографії назвали періодом поєднання національностей шляхом фізичного знищення, елімінацію з певних територій, стиранні міжнаціональних відмінностей у побуті та культурі.

На думку Доценка «...у 20 – 30-х рр. ХХ ст. у євреїв сформувалися власні системи громадських об'єднань, які активно відстоювали свої національні інтереси. Функціонування цих громадських організацій проходили переважно за рахунок пожертв їх зачинателів, простих євреїв-обивателів та фінансових пожертв від закордонних єврейських добровільних товариств. Вирішальну роль у функціонуванні об'єднань становили представники інтелігенції, студентство та учнівська молодь, жіноцтво. Єврейський громадський рух у 1920-ті роки, прагнув збереженню соціально-економічних та політико-культурних прав єврейського населення України, але опинився під державно-владним котком більшовиків, якому вдалося протягом 1920-х років зруйнувати усі непідвладні компартійним органам громадські єврейські

об'єднання». Доценко підкреслив, що «...заснована компартійними органами сіть єврейських прокомуністичних громадських об'єднань з їхньою інфраструктурою стала специфічним знаряддям становлення у пам'яті українського єврейства ідеї легітимності компартійного режиму і субординації прагматичним дорученням ідеологічної обробки єврейського населення із класовими перевагами і конкретним пролетарським курсом»[19, 41с.].

У містах України – Одесі, Миколаєві, Херсоні, Запоріжжі зародились багаточисленні єврейські общини, але політико-економічний устрій створив свої корективи щодо динаміки осілості єврейського народу в Україні 20-30 років ХХ століття. Проте після здобуття Україною Незалежності почала відроджуватися єврейська етнічна громада, отримала значні поступк у розвитку власної культури, освіти, а особливо мови. І у сучасному світі єврейська етнічна громада отримує вагомні здобутки у різних сферах суспільного життя всередині власної країни, та активно співпрацює з українською державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Бєлий Д. В. Єврейські землеробські колонії Херсонського повіту на зламі доби (1919–1922 рр.) / Д. В. Бєлий // Архіви України. – 2003. – № 1-3. – С. 138–146.
2. Бойко А. Актові джерела з історії розселення євреїв у Південній Україні / А. Бойко // Єврейське населення Півдня України: історія і сучасність: тези до наукової конференції 19-20 листопада 2002 р. – Запоріжжя, 2002. – С. 198-204.
3. Бюлетень Народного комісаріату освіти. – 1928. – Ч. 33(120); 1928. – Ч. 22(109); 1929. – Ч. 18(157); 1929. – Ч. 20(159)
4. Журба М. Шестикутна зірка над полем: життя і смерть єврейського землеоблаштування в Україні (20-30-ті роки ХХ століття) / М. Журба, В. Доценко. – К., 2009. – 220 с.
5. Итоги работы среди национальных меньшинств на Украине: По материалам Центральной комиссии по национальным меньшинствам при ВУЦИК. – Харьков, 1927.
6. Кантор Я. Єврейське хліборобство на Україні / Я. Кантор. – Х. : Держвидав України, 1929. – 31 с.
7. Килимник Л. Еврейский вопрос: поиски ответа. Документы 1919-1926 гг. / Л. Килимник. – Винница, 2003. – 295 с.
8. Козерод О. Евреи Украины в период новой экономической политики: 1921-1929 гг. / О. Козерод. – К., 2002. – 361 с.
9. Михайлова А. Обзор документов государственного архива Херсонской области «Еврейское население Херсонского округа в 20-е – начале 30-х гг.»// Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність. – Запоріжжя, 2004. – С. 69-75.

10. Стан і завдання культбудівництва на Україні. – Харків, 1927. – С. 123.

11 . Финкель А. Х. Еврейское землеустройство в Советском Союзе / А. Х. Финкель. – Харків. : ОЗЕТ, 1926. – 62 с.

ЛІТЕРАТУРА

12. Бритченко С. Національна політика в Україні: досвід 20-х – 30-х років / С. Бритченко // *Архіви України*. 2000. № 4. С. 15-18.

13. Горовская Н. «Еврейский ренесанс» в 20-30-х годах в СССР (Попытка историко-социологического анализа) / Н. Горовская // *Холокауст на Украине и антисемитизм в перспективе*. – Харьков, 2012. – С. 89-102.

14. Гриневич Л.В., Гриневич В.А. ЄВРЕЇ В УКРАЇНІ // *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2005. - 672 с.

15. Гуцало Л. Єврейське населення УСРР в системі соціально-економічних експериментів / Л. Гуцало // *Історія держави*. – 2011. – № 10. – С. 28-37.

16. Даниленко В. Боротьба сталінського режиму з «єврейським націоналізмом» в радянській Україні у повоєнний період (1946-1953 рр.) / В. Даниленко // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. – К., 2003. – № 8. – С.411-414.

17. Данильченко О. Етнічні групи Півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х років ХХ ст. / О. Данильченко // *Історичні зошити*. – 2003. – № 8. – С. 33-36.

18. Данильченко О. Етнічні групи Півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. / О. Данильченко // *Збірник наукових праць: Історія*. 2012. № 7. С. 75-77.

19. Доценко В.О. Єврейський громадський рух в Україні (60-ті рр. ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст.). Автореф. на здобуття наук. ступення док. іст. наук: 07.00.01 – історія України Доценко Віктор Олегович НАН України Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України: К., 2015 – 41 с.
20. Єлпатьївська В.С. Петріківська О.С. Вивчення юдаїки та ізраїлезнавство в Одесі/ В.С. Єлпатьївська О.С. Петріківська// Вісник ОНУ. – Одеса, 2012. – Випуск 1(7): Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – с. 47.
21. Затонський В. Децю про українізацію // Комуніст. – 1927. – 9 січня.
22. Измайлова Л. Отражение компартийной политики в Украине на еврейской семье / Л. Измайлова // Єврейський світ. Альманах. – К., 2004. – С. 120-131.
23. Казовский Г. Еврейское искусство в России. 1900 – 1948. Этапы истории / Г. Казовский // Советское искусствознание. – 1991. – Вып. 27. – С. 228-254.
24. Козерод О. Євреї в Україні 1921-1929: Автореф. на здобуття наук. ступення док. іст. наук: 07.00.01/ історія України Козерод Олег Віталійович НАН України Інститут політехнічних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – К.: 2009– с. 31-37
25. Котляр Ю. Образование и культура сельского еврейского населения юга Украины в первой трети ХХ века / Ю. Котляр // Єврейська історія та культура кінця ХІХ початку ХХ ст.: збірник матеріалів. – К., 2003. – С. 314-319.
26. Крайзман І. Єврейський громадський комітет для допомоги тим, хто постраждав від погромів / І. Крайзман // Підготовчі матеріали популярної енциклопедії «Українське єврейство». – Вип. 4. – К., 2009. – С. 6-67.

27. Лифшиц Ю. Еврейская благотворительность на Украине в первые годы Советской власти (Деятельность Всеукраинского Еврейского общественного Комитета помощи евреям, пострадавшим от погромов) / Ю. Лифшиц // Еврейская благотворительность на территории бывшего СССР. Страницы истории: Сб. научных трудов. – СПб., 1998. – С. 123–148.
28. Любченко В. Чинники формування поглядів на «єврейське питання» та історію українсько-єврейських взаємин / В. Любченко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2012. – Вип. 19. – С. 409-410.
29. Малочисленные национальности Юга Украины : история и современность. Тезисы к областной научно-практической конференции 19–20 окт. 1990 г. – Запорожье : ДИВО, 1990. – 121 с.
30. Міронова І.С. Культура національних меншин Півдня України в 20–30-і роки XX століття: Дис. канд. іст. наук: 07.00.01. – Миколаїв, 2003. – 269 с.
31. Мосяков В. Главбюро еврейских секций при ЦК КП(б)У и вопросы экономического развития еврейского населения в 20-е годы // Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність. – Запоріжжя, 2004. – С. 162-171.
32. Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР. – К., 1965.
33. Обидьонова О. Національні меншини Півдня України в період між двома світовими війнами: історіографія, проблеми / О. Обидьонова // *Збірник наукових праць: Історія*. 2011. № 8. С. 69-77.
34. Орлянський В. Євреї України в 20-30-ті роки XX ст.: соціально-політичний аспект / В. Орлянський. – Запоріжжя, 2000. – 95 с.
35. Польовий Л. Національні меншини в українському селі в умовах колективізації / Л. Польовий // *Український історичний журнал*. 2013. №4/6. С. 64-69.

36. Розовик О.Д. Переселення єврейського населення на Південь УСРР у 1920-1930-х роках / О.Д. Розовик // Науковий вісник Київського національного університету : збірник наукових праць. – К. – Випуск 100: Історичні науки. – С. 58-59.
37. Самарцев І. Євреї в Україні (XIX – початок XX століття: історично-економічний аналіз) / І. Самарцев // Віче. – 2013. – № 11. – С. 110-117.
38. Семотюк О. Особливості національно-культурного розвитку етнічних меншостей Півдня України в 20 х – на початку 30-х рр. XX ст. / О. Семотюк // *Етнокультурні процеси на Півдні України в XIX-XX ст.* 2000. № 6. С.14-18.
39. Симонова А. В. Сионистское движение в советской России (1917 – 20-е годы) : дисс. На стиск. учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / А. В. Симонова ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1999. – 249 с.
40. Турченко Ф. Питання єврейської сільськогосподарської колонізації на півдні України / Ф. Турченко // Міжнаціональні відносини на півдні України: історія та сучасність. – Ч. III. – Запоріжжя, 2013. – С. 245-249.
41. Хонігсман Я. Колективізація, голод і занепад єврейського землеробства в Україні / Я. Хонігсман // Український історичний журнал. – 2004. – № 2-3. – С. 66-74.
42. Чечель Б. Білий рух та єврейське населення України: політика і практика / Б. Чечель // Перспективи розвитку сучасної науки. – 2017. – № 9. – С. 142-145.
43. Чирко Б. Національні меншості на Україні у 20-х – на початку 30-х рр.: (огляд документів ЦДАЖР УРСР) / Б. Чирко // *Архіви України.* 2008. № 1. С.28-33.
44. Шайкин И. Еврейские земледельческие колонии в Херсонской и Николаевской областях / И. Шайкин // Єврейська історія та культура в Україні: матеріали конференції. – К., 2006. – С. 84-89.

45. Шитюк М. Каральні заходи проти представників національних меншин у південних областях України в 20-30-х роках ХХ ст. / М. Шитюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2015. № 10. С. 254-260.
46. Янко Ю.В. До питання створення національних товариств та їх ролі в дослідженні історико-культурної спадщини національних меншин// Етно-національний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття: Тези Міжнародної Науково-практичної конференції. – Київ, Чернівці, 1997. – С. 348.
47. Яшин В. Традиціоналізм і модернізація. Єврейське населення Катеринославщини й Херсонщини в соціально-культурних та економічних процесах другої половини ХІХ – початку ХХ століття: монографія / В. Яшин. – Кривий Ріг, 2013. – 410 с.

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Файшмова Нікія Сергіївна,
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
добročесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЮЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилань на їхню роботу;
 - свосю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, секеузальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіку університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

8. 10.21

(дата)

(підпис)

Файшмова Н.С.

(ім'я, прізвище)

